

Dr Branko Đukić

JEDINICE NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA SA KOSOVA KAO NOSIOCI BRATSTVA I JEDINSTVA I MEĐUNARODNE SOLIDARNOSTI

Problemima bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti u našim društveno-političkim i drugim naukama prilazilo se dosad uglavnom sa političkog aspekta, što ima određenu vrijednost, koja se ne smije i ne može potcjenjivati.

Međutim, veoma mali je broj radova koji su ovim pitanjima prilazili sa istorijskog aspekta, koji je od posebnog značaja, naročito što se tiče oslobodilačke borbe naroda i narodnosti Jugoslavije i uloge, koje su u tom pogledu imale jedinice narodnooslobodilačkog pokreta uopšte, a posebno na Kosovu. Značaj tih problema najbolje je izrazio drug Tito rekavši »Komunistička partija Jugoslavije, samo blagodareći svojoj pravilnoj liniji po nacionalnom pitanju, koju je uporno vodila kako do rata tamo i u vrijeme rata, zatim upornoj borbi protiv šovinizma i nacionalne netrpeljivosti, i za bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije — uspjela je savladati taj negativni faktor, uspjela je spriječiti međusobno istrebljivanje i sisanje nacionalne mržnje, uspjela je onemogućiti okupatore da pomoću domaćih izdajnika zauvijek razjedine naše narode, uspjela je ostvariti krvlju zapečaćeno bratstvo koje danas predstavlja jedan od najjačih stubova nove Federativne Narodne Republike Jugoslavije. To nije bio lak posao. Tu je trebalo postupiti vrlo taktično, vrlo smišljeno, trebalo je mnogo strpljenja, mnogo samoprijedora i mnogo upornosti svakog pojedinog borca dok se to postiglo. Baš to bratstvo i jedinstvo koje je postignuto sa toliko napora i žrtava u toku rata, predstavlja jednu od najvećih tekovina naše narodnooslobodilačke borbe. Prema tome vidi se sva besmislenost tvrđenja da je nacionalna neravnopravnost u Jugoslaviji i međusobna mržnja, koja je bila raspirivana kako od prijašnjih režima tako i od okupatora, imala pozitivno dejstvo na uspjeh ustanka naroda Jugoslavije. Naprotiv, ta nacionalna mržnja bila je veliko zlo, protiv koga su se narodi morali u toku rata isto tako uporno boriti kao i protiv svih ostalih neprijatelja.«¹

Ne manje značajno je ono što je drug Tito rekao o značaju međunarodne solidarnosti istakavši »Mi smo mala zemlja, ali ćemo strogo čuvati svoju vanjskopolitičku liniju, strogo ćemo paziti da ona bude na principima

¹ Tito *U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije* — Vojna djela, knjiga II strana 45.

marksizma-lenjinizma, da bude socijalistička, da kaže svim velikim zemljama — a ovdje se radi o velikim — i Zapadu i Istoku da se ne može trgovati niti govoriti o sudbini malih naroda, a da se oni ne pitaju da li su sporazumni sa razgovorima koji se o njima vode ili nisu. Mi smo punoljetan narod, naš narod je kroz vjekove dokazao da je sposoban, i državnički sposoban, da upravlja sam sobom, i mi nećemo nikome dozvoliti da nam nalaže svoju upravu i da nam soli pamet, tamo gdje ne treba.²

U vezi sa gorenavedenim Titovim mislima o bratstvu i jedinstvu i međunarodnoj solidarnosti pri tretiranju ovog pitanja, posebno što se tiče uloge jedinica narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu, mora se povesti računa o nekim uslovima, koje su karakteristične baš za tu ulogu tih jedinica u ovoj pokrajini.

Prije svega, mora se imati u vidu da su te jedinice djelovale na Kosovu u uslovima nasleđenim od stare Jugoslavije, u kojima većina stanovništva, u prvom redu Albanci, nijesu imali osnovna politička, ekonomska, socijalna i nacionalna prava. To je okupačor znao vješto da koristi za raspinjanje nacionalne mržnje.

Sa razvojem narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji uopšte, a posebno na Kosovu, i porazima okupatora i njegovih pomagača, uloga oružanih jedinica narodnooslobodilačkog pokreta iz ove pokrajine sve više je dolazila do izražaja. To je sa svoje strane uticalo na dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe na Kosovu i u drugim krajevima naše zemlje u kojima se tu jedinice dejtvovala.

U skladu sa gore navedenim postavkama, a u vezi sa ulogom jedinica narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu kao nosilaca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti, gledano sa naučno-istoriskog aspekta, javljaju se sledeći osnovni problemi:

— Uloga jedinica narodnooslobodilačkog pokreta u samoj pokrajini Kosovo kao nosilaca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti uključujući ovdje i pozadinske jedinice.

— Uloga jedinica narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u oslobodilačkoj borbi naroda drugih krajeva naše zemlje i njihova pomoć oslobodilačkim pokretima drugih zemalja.

— Aktivnost ilegalnih jedinica narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u zatvorima i logorima u ovoj pokrajini i drugim krajevima naše zemlje i u drugim zemljama u kojima su bili zatvoreni i internirani pripadnici i simpatizeri narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova.

Vodeći računa o svemu napred izloženom, rad je, pored uvodnog i završnog dijela, podjeljen u tri poglavlja.

U prvom poglavlju tretira se aktivnost jedinica narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu od pozadinskih jedinica i odreda do brigada i divizije, kao nosilaca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti. Ovdje se posebno ističe da su pored Albanaca, Srba, Crnogoraca i Turaka u jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu bili i pripadnici drugih naroda (n. pr. SSSR i Italija), da su te jedinice vodile zajedničke operacije sa jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta Albanije i da su sa jedinicama

² Tito — *Vojna djela*, Knjiga II, iz govora u Stolicama, str. 165.

narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u završnim operacijama za oslobođenje ove pokrajine učestvovala jedinice bugarske vojske i Narodnooslobodilačke vojske Albanije.

Drugo poglavlje govori o učešću jedinica narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u oslobodilačkoj borbi naroda drugih krajeva naše zemlje (n. pr. Srbija, Makedonija i Crna Gora) gdje su zajedno sa jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta iz tih krajeva učestvovala u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača i pružale aktivnu pomoć oslobodilačkim pokretima drugih zemalja (n. pr. Bugarska, Grčka i Albanija) i sa jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta tih zemalja izvodile takođe zajedničke operacije.

U trećem poglavlju iznosi se aktivnost ilegalnih jedinica narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u zatvorima i logorima u ovoj pokrajini i u drugim krajevima naše zemlje i u drugim zemljama u kojima su bili zatvoreni pripadnici i simpatizeri narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova (n. pr. Albanija, Italija, Austrija i Njemačka).

U ovom poglavlju izlaže se takođe povezanost i aktivnost ovih jedinica narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova sa oslobodilačkim pokretima tih zemalja i učešće aktivista narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u oslobodilačkoj borbi naroda tih zemalja.

I. Uloga jedinica narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu

Sve napred navedeno što uopšte važi za ulogu oružanih jedinica narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu kao nosilaca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti, važi i za one jedinice, koje su isključivo ili prvenstveno djelovale u ovoj pokrajini — od pozadinskih jedinica i partizanskih doreda do brigada i Pedesetdruge divizije, u čijem su sastavu bile brigade sa Kosova.

Još na savjetovanjima Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo održanom u toku 1941. godine (juni, avgust i decembar), a posebno na februarskom savetovanju 1942. godine, isticana je potreba borbe za jedinstvo naroda Kosova i raskrinkavanja okupatora i njegovih pomagača, što je bilo od velikog značaja za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe na Kosovu.

Značajno je istaći, kako s pravom navodi akademik Dr Ali Hadri to što se u rezoluciji sa februarskog savetovanja iznosi da »peta kolona radi svim silama da spreči stvaranje jedinstva naroda u borbi protiv okupatora i još jače raspiruje šovinističku mržnju, koja je bila ukorenjena u vreme vladavine buržoaske Jugoslavije«. ³

U skladu sa tim su djelovale i pozadinske jedinice narodnooslobodilačkog pokreta kojih je bilo u svim većim mjestima na Kosovu. ⁴ Te jedinice su n. pr. postojale u Peći, Prištini, Đakovici, Kosovskoj Mitrovici, Uroševcu, Gnjilanu i okolini ovih gradova i među njima su se naročito isticali Metohijski narodnooslobodilački partizanski odred, Dobruški narodnooslobodilački partizanski odred, Kosovski narodnooslobodilački partizanski od-

³ Dr Ali Hadri — *Nardnooslobodilački pokret na Kosovu 1941 — 1945*, Beograd, 1973, str. 175.

⁴ Većina istoričara govore uglavnom o Metohijskim narodnooslobodilačkom i o Dobruškom narodnooslobodilačkom partizanskom odredu.

red i Šarplaninski pozadinski narodnooslobodilački partizanski odred. Ove jedinice su bile sastavljene većinom od Srba i Crnogoraca i njihov osnovni zadatak je bio da se ljudstvo tih jedinica obuči rukovanjem oružjem i raznim oblicima partizanskog ratovanja kako bi u budućnosti, kad budu za to stvoreni povoljni uslovi, mogle da djeluju kao oružane jedinice i to u prvom redu na području Kosova.

One su imale takođe i političke zadatke, od kojih je jedan od najvažnijih bio da rade na suzbijanju nacionalističkih shvatanja među srpskim i crnogorskim stanovništvom i na onemogućavanju pokušaja nacionalističkih elemenata da stvore četničke formacije. U ovoj aktivnosti, iako su djelovale u nepovoljnim uslovima, one su ostvarile značajne uspjehe. Tako n. pr. Metohijski NOP odred, u duhu politike bratstva i jedinstva, pokušao je da uspostavi veze sa narodnooslobodilačkim pokretom u Crnoj Gori i Srbiji, likvidirao je više špijuna, oslobodio više aktivista Pokreta iz zatvora, rasturio proglaes i letke itd.

Manje uspješne rezultate su postigle u političkoj aktivnosti među albanskim stanovništvom, naročito što se tiče popularisanja bratstva i jedinstva naroda Kosova i raskrinkavanja djelovanja okupatora i njegovih pomagača.

To je bio i jedan od razloga što je Oblasni komitet KPJ za Kosovo prišao krajem 1942. i početkom 1943. godine formiranju odreda sastavljenih znatnim djelom od Albanaca. Među tim odredima svojom aktivnošću naročito su se isticali Nardonooslobodilački partizanski odred »Zejnel Ajdini«, koji je bio sastavljen uglavnom od Albanaca iz Đakovice i Prizrena, Šarplaninski narodnooslobodilački partizanski odred, Narodnooslobodilački partizanski odred »Ermin Duraku« i kasnije Narodnooslobodilački partizanski dored »Curi — Redžepi«.

Prvenstveni zahtak ovih odreda bio je, pored borbenih akcija protiv okupatora i njegovih pomagača, da rade na širenju ideja narodnooslobodilačkog pokreta i duha bratstva i jedinstva naroda Kosova kao i ubjeđivanja albanskih masa u potrebu masovnog učešća u toj borbi, za šta su se uslovi neprestano poboljšavali. To je bilo i u skladu sa zaključcima proširenog sastanka Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo održanog decembra 1942. godine u kojima se navodi da su ciljevi narodnooslobodilačkog pokreta uništenje okupatora i domaćih izdajnika, oslobođenje naroda od fašističkog ropstva, uspostavljanje demokratske vlasti kao uslova za poboljšanje položaja naroda i narodnosti i rešenje nacionalnog, socijalnog i ekonomskog pitanja.

Boreći se protiv okupatora i njegovih pomagača ovi odredi su odigrali značajnu ulogu kako na razvitku Nardonooslobodilačkog pokreta na Kosovu i na vojnom i političkom planu tako i na razvijanju ideja bratstva i jedinstva među narodima ove pokrajine. To je sa svoje strane uticalo da sve veći broj Albanaca prihvati ideje narodnooslobodilačkog pokreta i sve odlučnije se opredeljuje za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača u ovoj veoma složenoj višenacionalnoj sredini.

Kao poseban izraz međunarodne solidarnosti treba navesti formiranje i aktivnost odreda »Curi — Redžepi«, koji je stvoren radi zajedničkih operacija jugoslovenskih i albanskih boraca i djelovao na teritoriji Albanije i Kosova.

Mnogobrojni su pobjede odreda sa Kosova sastavljenih od Albanaca, Srba i Crnogoraca, sprovodeći politiku bratstva i jedinstva i međunarodne

solidarnosti nad okupatorima i njihovim pomagačima. Navodimo samo neke od njih. Trećeg januara 1943. godine NOP odred »Zejnel Ajdini« izvršio je jednu od najvećih oružanih akcija na području Kosova sve do završnih borbi za oslobođenje, napad na italijansku automobilsku kolonu kod sela Cernaljeva, na putu Prizren — Uroševac. U borbi su poginuli 21 italijanski vojnik i karabinijski kapetan iz Prizrena. Odred »Emin Duraku« je 15. marta 1943. na putu Skadar — Prizren, kod sela Šen Mrije napao italijansku kolonu automobila, ubio 23 italijanska vojnika i nekoliko zarobio, a da nije imao gubitaka. Glavnina Šarplaninskog odreda je 7 jula 1943., u blizini sela Sevca kod Prizrena, napala italijansku karaulu i poslije kraće borbe uništila posadu. Zatim se većina odreda prebacila na područje Tetova i odred je djelovao tamo do kraja septembra 1943. godine.⁵

Šar — planina sa Đakovačkom Malesijom, trebalo je da postanu značajne vojne baze iz kojih će djelovati odredi sastavljeni od pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova protiv okupatora i njegovih pomagača i one su to i postale, što je takođe bilo u skladu sa politikom bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

Zbog svega toga bilo je moguće ovim odredima da uprkos teških uslova u kojima su djelovali, djeluju na teritoriji Kosova i sprovode razne akcije protivu okupatora i njegovih pomagača, sve do formiranja regularnih jedinica — kosovskih brigada, u drugoj polovini 1944. godine.

Sa kapitulacijom Italije stvoreni su povoljniji uslovi za razmah narodnooslobodilačke borbe i na Kosovu i to iz više razloga. Oslabila je snaga okupatora i njegovih pomagača, ojačao je narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji u cjelini, proširila se oslobođena teritorija, znatan broj interniraca i zatvorenika pobjegao je iz zatvora i logora, jedinice narodnooslobodilačkog pokreta snabdjevene su boljim oružjem. U skladu sa takvom situacijom Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Kosova i Metohije uputio je 9 septembra 1943. godine proglas narodima Kosova, pozivajući ih da stupaju u partizanske jedinice i bore se protiv njemačkog i bugarskog okupatora. Poseban poziv za ustanak se upućuje Albancima sa Kosova, pri čemu se istovremeno ističe da je to jedini put za njihovo oslobođenje. Ovom pozivu se odazivaju mnogi stanovnici Kosova, čime se pored ostalog, stvaraju i uslovi za formiranje kosovskih brigada.⁶

Uloga tih brigada kao nosilaca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti je raznovrsna i mnogostruka.

One su bile nosioci bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti kako po mjestu svog formiranja, tako i po svom sastavu i akcijama koje su izvodile u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača.

⁵ *Vojna enciklopedija*, Tom IV, strana 780, Tom X, strana 768, izdanje *Vojne enciklopedije*, Beograd, 1959. godine.

⁶ Ovdje je riječ o kosovskim brigadama, čija se aktivnost uglavnom odvijala na teritoriji Kosova.

Najprije formirane — kosovske brigade, čija se aktivnost najvećim djelom odvijala na teritoriji ove pokrajine,⁷ pa su time i objektivno bila upućene da ostvaruje ulogu nosioca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

Te brigade su i po sastavu svog ljudstva i rukovodećeg kadra bile predodređene da budu nosioci bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

Tako n. pr. Prvu kosovsko metohijsku narodnooslobodilačku udarnu brigadu, pored bataljona sastavljenih od pripadnika i simpatizera NOP sa Kosova sačinjavala je jedna slovenačka četa⁸ i jedinica crvenoarmejaca⁹ koji su se zajedno sa borcima sa Kosova borili protiv okupatora i njihovih pomagača.

Poslije kapitulacije Italije u sastavu jedinica sa Kosova bio je izvestan, istina mali broj, pripadnika italijanske vojske, koji su se zajedno sa borcima iz ove pokrajine borili protiv okupatora i njegovih pomagača, što predstavlja takođe izraz međunarodne solidarnosti.

Posebno je to politika bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti došla do izražaja u završnim operacijama za oslobođenje Kosova, koje su ove jedinice vodile u toku novembra i decembra za oslobođenje.

Borbe koje su vodile kosovske brigade u sastavu 52 divizije NOVJ u saradnji sa drugim jedinicama NOV 1944. godine, sa brigadama Narodnooslobodilačke vojske Albanije¹⁰ i Bugarske armije, što predstavlja jedan od oblika u kojima je došlo do izražaja međunarodna solidarnost, bile su višestruko značajne. U njima nije samo jačao duh bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti, već su doprinjele i razbijanju okupatora i njihovih pomagača. One nijesu samo donijele slobodu narodima Kosova, već su i doprinjele spriječavanju izvlačenja njemačkih jedinica iz Albanije

⁷ Prva kosovskometohijska narodnooslobodilačka brigada formirana je kod sela Zbaždi blizu Struge (Makedonija) 24. juna 1944. godine. U selu Ljiljanci kod Bujanovca (Srbija) formirana je 9. septembra 1944. Druga kosovsko-metohijska narodnooslobodilačka brigada. Treća kosovsko-metohijska narodnooslobodilačka brigada »Milan Zečar« formirana je 12. septembra 1944. u selu Krajmirovcu kod Vranja (Srbija). Četvrta kosovskometohijska narodnooslobodilačka brigada formirana je 13. oktobra 1944. na području Krume (Albanija). Peta kosovskometohijska narodnooslobodilačka brigada formirana je 24. septembra 1944. u selu Tularima kod Lebana (Srbija). Ostale brigade — Peta, Šesta, Sedma i Osma kosovskometohijska narodnooslobodilačka brigada i Kosovskometohijska brigada korpusa narodne odbrane formirane su na teritoriji Kosova.

⁸ Slovenačku četvu su sačinjavali Slovenci koji su pobjegli iz raznih zatorova i logora i pridružili se partizanima.

⁹ Jedinica Crvenoarmejaca — »Ruski bataljon« (nazivan i četa) formiran je marta 1944 u sastavu Prve makedonsko-kosovske brigade od crvenoarmejaca koji su pobjegli iz njemačkog zarobljeništva. Poslije formiranja Prve kosovsko-metohijske narodnooslobodilačke udarne brigade bio je u njenom sastavu, a kasnije je pripadnicima ove jedinice omogućeno da se priključe Crvenoj armiji.

¹⁰ Na osnovu dogovora između Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Albanije bilo je predviđeno da dve albanske divizije Peta i Šesta učestvuju zajedno sa našim jedinicama u borbama za oslobođenje Crne Gore, Sandžaka i Kosova. Treća i Peta brigada u sastavu Pete divizije Narodnooslobodilačke vojske Albanije zajedno sa kosovskim brigadama učestvovala su u borbama za oslobođenje Kosova.

i ometale prodiranje brobene grupe »Skenderbeg« u Crnu Goru, čiji su djelovi bili prinuđeni da se povlače prema Kosovskoj Mitrovici. To je predstavljalo direktnu pomoć narodnooslobodilačkim pokretima Srbije, Crne Gore i Albanije i konkretan primjer sprovođenja politike bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti. Ovdje se ne smije zaboraviti da se u tim operacijama Kosovske brigade NOVJ u saradnji sa drugim jedinicama NOVJ, jedinicama NOV Albanije i jedinicama Bugarske armije, nijesu borile samo protiv snaga njemačkih okupatora već i protiv ostataka raznih kvislinških formacija (Balističke i četničke jedinice), kojima su nanijeti teški gubici.

Sve te i ranije borbene akcije kosvoskih brigada jasno su pokazivale, da sa poboljšanjem uslova za njihovo djelovanje oružane jedinice narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu, mogle su sve uspješnije da ostvaruju ulogu nosilaca bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

Ta njihova aktivnost došla je i do izražaja kad su reakcionarne snage uz pomoć iz inostranstva, početkom 1945. godine organizovale ustanak da bi povratile izgubljene ekonomske i političke pozicije i uništile tekovine ostvarene u Narodnooslobodilačkoj borbi, među najznačajnijima se svakako nalaze bratstvo i jedinstvo i međunarodna solidarnost.

U borbama protiv kontrarevolucionarnih snaga, koje su uglavnom predstavljali balisti, borile su se do konačnog uništenja, pored jedinica NOVJ sa Kosova jedinice 24, 41 i 46 divizije NOVJ, Šeste crnogorske i Prve bokeljske brigade i jedinice NOV Albanije. Time su još jednom i na djelu, ostvarene osnovne ideje politike bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti. Sa balistima u borbama protiv jedinica NOVJ saradivali su četnici, što je predstavljalo takođe izraz solidarnosti snaga kontra-revolucije.

Međutim, i u ovim borbama, koje su vođene protiv protivnika bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti, kosvoske brigade su uspješno djelovale protiv kontrarevolucionarnih snaga i potpuno ih razbile i uništile, što je istovremeno značilo korak dalje u učvršćivanju tekovina revolucije.

To je takođe značilo, kao i ranije, ostvarivanje politike Komunističke partije Jugoslavije o osnovnim pitanjima socijalističke revolucije i budućnosti ove pokrajine, kao i čitave zemlje.

Uspješna dejstva kosvoskih jedinica NOV krajem 1944. i početkom 1945. zasnovana na sprovođenju politike bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti omogućile su proširenje osnovne narodnooslobodilačkog pokreta u ovoj pokrajini, te je početkom 1945. godine bilo na Kosovu i Metohiji preko 50000 boraca i rukovodilaca.

Pored toga, veliki broj boraca i rukovodilaca iz ove pokrajine bio je u redovima drugih jedinica NOVJ kao i u jedinicama narodnooslobodilačkih pokreta drugih zemalja.¹¹ A u borbama na sremskom frontu i u završnim operacijama Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje naše zemlje učestvovalo je preko 27000 boraca. Sve ovo je takođe predstavljalo

¹¹ Autor ovog rada sprema posebnu studiju *Učešće pripadnika NOP sa Kosova u oslobodilačkoj borbi naroda drugih zemalja u toku drugog svjetskog rata.*

krupan doprinos zbližavanju i produbljivanju bratskih i prijateljskih odnosa između naroda i narodnosti Jugoslavije i naroda susjednih zemalja.¹²

II. Jedinice narodnooslobodilačkog pokreta Kosova u Makedoniji, Srbiji i Crnoj Gori

Jedinice narodnooslobodilačkog pokreta, sastavljene od članova KPJ, SKOJ-a i drugih pripadnika NOP-a i simpatizera kao i ostalih rodoljubivih antifašista aktivno su učestvovali u borbama protiv okupatora i njegovih pomagača u susjednim djelovima naše zemlje (Makedonija, Srbija i Crna Gora), kao i u nekim drugim zemljama (n. pr. Albanija i Grčka) i bile nosioci bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

Za njih, u tom pogledu, važi sve ono što je rečeno uopšte za jedinice sastavljene od pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova, razume se vodeći računa o specifičnim uslovima pojedinih krajeva naše zemlje ili drugih zemalja.

U Makedoniji posebnu ulogu u radu na razvijanju bratstva i jedinstva odigrala je Prva makedonsko-kosovska narodnooslobodilačka udarna brigada formirana 11. novembra 1943. godine u selu Slivovu kod Ohrida. U njenom sastavu bila su dva kosovsko-metohijska bataljona (»Ramiz Sadiku«, »Boris Vukmirović«) a pored pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u sastavu te brigade bili su Makedonci, Albanci, Crnogorci i Slovenci, te je u pravom smislu te reči bila brigada bratstva i jedinstva.

Govoreći o značaju njenog formiranja i njenog dejstvovanja, baš kao brigade bratstva i jedinstva Svetozar Vukmanović — Tempo je pisao:

»U oslobođeno Kičevo uskoro su stigli mnogi drugovi sa Kosova koje su okupatori držali po logorima i tamnicama Albanije. Bili su to Srbi i Crnogorci i nekoliko Albanaca. Sve komunisti! Spremali su se da nastave put za Kosovo u sastavu te brigade protiv okupatora. Formirana su dva bataljona i naoružali se još u Albaniji.

U prvi mah prihvatio sam njihovu ideju, čak sam namjeravao da pođem sa njima do Šare. Ali u Debru sam se susreo sa rukovodstvom Šarplaninskog odreda, pošto sam se upoznao sa situacijom na Kosovu a posebno u rejonu Šar-planine, uvjerio sam se da bi bilo potrebno ići na Šaru iz mnogo razloga.

Prije svega na Kosovu i Metohiji većina stanovništva neće pomagati partizane, štaviše, pridružiće se njemačkom okupatoru u borbi protiv partizana!¹³ Ukoliko bi se ti bataljoni koncentrisali na Šari, imali bi veoma usko područje za manevrisanje; u slučaju ofanzive okupatora, morali bi se povlačiti u Makedoniju ili u dolinu Južne Morave, pa čak i u neke krajeve Albanije.

Ukoliko bi ostali na teritoriji Makedonije, gdje su postojali mnogo povoljniji uslovi za dejstvovanje većih jedinica, bataljoni bi mogli dej-

¹² Autor ovog rada sprema posebnu studiju *Učešće pripadnika NOP sa Kosova u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije*.

¹³ Autor ovog saopštenja ne djeli u ovom pogledu navedeno mišljenje Svetozar Vukmanovića.

stvovati u cijeloj zapadnoj Makedoniji i u djelovima Grčke i Albanije. Time bi još više podstakli raspoloženje makedonskog stanovništva za borbu.

Sve je govorilo u prilog tome da kosovske jedinice zadržim u Makedoniji. To sam i učinio kad sam 11. novembra u Slivovu formirao Prvu makedonsko-kosvosku udarnu brigadu. U redovima te brigade nalazile su se desetine Slovenaca i Hrvata koji su bili internirani u logorima Albanije. Tako je brigada bila sastavljena od pripadnika svih naroda Jugoslavije. Njeno dejstvovanje na teritoriji Makedonije više je značilo za bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda nego stotine konferencija, proglasa i ostalih propagandnih akcija. Makedonski narod je vidio da se za njegovu slobodu bore i ginu Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Albanci.¹⁴

Prva Makedonsko-kosovska narodnooslobodilačka udarna brigada i po opredjeljenju svojih pripadnika i po svom sastavu, a posebno po svojim borbenim akcijama, bila je brigada bratstva i jedinstva. Posebno su značajne borbe koje je ova brigada vodila krajem 1943. i početkom 1944. godine protiv njemačkih i bugarskih snaga, koje su ubjedljivo pokazale makedonskom stanovništvu pravi karakter ove brigade.

Veoma značajnu ulogu ova brigada je odigrala sprovodeći zajedničke operacije sa partizanskim jedinicama Grčke na teritoriji Grčke decembra 1944. i na taj način doprinosila širenju solidarnosti sa narodima susjednih zemalja.

Ova brigada je jedno vrijeme ostvarivala saradnju sa bugarskim bataljonom »Hristo Botev«, formiranim od prebjeglih bugarskih vojnika, u borbi protiv njemačkih i bugarskih okupatora i njegovih pomagača, čime je takođe dolazila do izražaja međunarodna solidarnost pripadnika ove jedinice.

Na teritoriji Makedonije djelovale su i druge jedinice sastavljene od pripadnika NOP-a sa Kosova, što je n. pr. bio slučaj sa Kosovskim odredom, koji je takođe sprovodio politiku bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.¹⁵

Jedinice NOVJ sastavljene od pripadnika NOP sa Kosova djelovale su i na teritoriji Srbije.

Tako n. pr. u jugoistočnoj Srbiji su postojale jedinice sastavljene od pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova. To su n. pr. bile Kosovska četa, koja je dejstvovala u sastavu prvog južnomoravskog partizanskog odreda, Kosovski partizanski bataljon, formiran novembra 1943. i Kosovski narodnooslobodilački partizanski odred formiran marta 1944. godine.

Ove jedinice su zajedno sa srpskim i makedonskim jedinicama odigrale značajnu ulogu u borbama protiv njemačkog i bugarskog okupatora, četnika i drugih pomagača okupatora na području južne Srbije i severne Makedonije i u završnim operacijama za oslobođenje ovog kraja naše zemlje kao i u aktivnosti na pružanju pomoći bugarskom antifašističkom pokretu otpora.

¹⁴ Svetozar Vukmanović — Tempo — *Revolucija koja teče*. memoar, knjiga 1, Beograd 1971, str. 372-373.

¹⁵ U predjelu Kumanova početkom 1944. godine su n. pr. djelovale Treća makedonska brigada, Bugarski bataljon »Hristo Botev« Kosovski odred i Drugi bataljon Drugog južnomoravskog odreda.

U vezi sa tim akademik Mihailo Apostolski ističe: da je u svim zajednički vođenim operacijama, a naročito »u toku razvoja operacija za konačno oslobođenje Makedonije i Južne Srbije saradnja između makedonskih, srpskih i kosovskih jedinica na visini«¹⁶ i da »ovakav stepen razvijene saradnje ne samo u označenom prostoru već i na teritoriji cele Makedonije i južne Srbije, govorio o jedinstvu naroda u borbi protiv okupatora, o njegovim internacionalističkim pogledima, o uverenju da se, posle pobeđe nad fašističkom agresijom jedino takvim pogledima mogu rešavati vitalni problemi naroda«.¹⁷

Pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova uzeli su učešće i u partizanskim jedinicama u jugozapadnoj Srbiji. To je n. pr. bio slučaj sa Kopaoničkim narodnooslobodilačkim partizanskim odredom koji su 1941. godine znatnim djelom sačinjavali rudari iz Trepče. U sastavu ovog odreda bila je slavna Rudarska četa, koja je 16. decembra 1941. ušla u sastav Kraljevačkog partizanskog bataljona kao njegova treća četa i kasnije u sastavu Prve proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade u borbama vođenim u raznim krajevima naše zemlje aktivno radeći na jačanju bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

To je bio slučaj i sa Ibarskim narodnooslobodilačkim partizanskim odredom formiranim 4. novembra 1943, uglavnom od Srba i Crnogoraca sa Kosova i iz jugozapadne Srbije i posle razbijanja istog mjeseca ponovo oformljen 15. avgusta 1944. godine. Ovaj odred je odigrao značajnu ulogu u borbi protiv njemačkih jedinica i četnika i na jačanju bratstva i jedinstva stanovnika koji su živeli na području Kosova i jugozapadne Srbije. U sastavu ovog odreda bila je i posebna Ruska četa¹⁸ — Četvrta četa Drugog bataljona, sastavljena od crvenoarmejaca, koji su se zajedno sa drugim pripadnicima odreda borili protiv okupatora i njegovih pomagača i jedan broj u tim akcijama dao je i svoje živote.

To je bio slučaj i sa Šaljskim narodnooslobodilačkim partizanskim odredom formiranim septembra 1944. godine, koji su uglavnom sačinjavali Albanci i koji je izvođeci borbene akcije i na teritoriji Srbije radio na jačanju bratstva i jedinstva.

Pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova učestvovali su i u jedinicama formiranim na teritoriji Crne Gore. To je n. pr. slučaj sa Kosmetском partizanskom četom formiranom u Andrijevici aprila 1944. godine, od koje je, kao i od prebačenog ljudstva iz Peći, radnika iz Rugova i grupe boraca iz Malesije formiran Kosmetски udarni partizanski bataljon.¹⁹

Ove jedinice su takođe imale važnu ulogu u pogledu širenja bratstva i jedinstva i to kako u pogledu saradnje sa partizanskim jedinicama

¹⁶ Akademik Mihailo Apostolski — *Saradnja tokom ustanka 1941—1944 na prostoru Južne Srbije — Severne Makedonije, NOR i revolucija u Srbiji*, Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije, str. 436.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Po naređenju Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske partizanskih odreda Srbije, Ruska četa 1944. godine sa drugim crvenoarmejcima upućena je sredinom novembra preko Štaba Trinaestog korpusa Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Štabu Šezdesetosmog korpusa Crvene armije u Beogradu.

¹⁹ Detaljnije o aktivnosti ove jedinice videti u knjizi *Andrijevački srez 1941—1944* od Radovana Lekića.

iz Crne Gore tako i u pogledu pripremanja za akcije na Kosovu i saradnje sa partizanskim jedinicama u jugozapadnoj Srbiji i Albaniji.²⁰

III. Jedinice narodnooslobodilačkog pokreta u zatvorima i logorima

U toku narodnooslobodilačke borbe znatan broj stanovnika Kosova, pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta odveden je u zatvore i logore i to u prvom redu na Kosovu, u Albaniji i Italiji,²¹ a bilo ih je i u drugim krajevima naše zemlje i u drugim zemljama.²²

Pored njih iz nacionalnih i ekonomskih razloga odvođeni su i drugi stanovnici Kosova, koji su u njima znatnim dijelom bili u službi okupatora ili ga pomagali. To je činjelo još težom borbu pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta u zatvorima i logorima u kojima su se nalazili, protiv okupatora i njegovih pomagača.

Najpoznatiji zatvori na Kosovu u koje su odvođeni pripadnici i simpatizeri narodnooslobodilačkog pokreta bili su u Peći, Prizrenu i Prištini, a najpoznatiji logori u Prištini,²³ i u Trepči (Stari tunel).²⁴

Najpoznatiji zatvor u kom su se nalazili pripadnici Narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u drugim zemljama bio je logor u Tirani. Gro pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta, koji su bili odvedeni u razne koncentracione logore u Albaniji i Italiji, bili su internirani u logorima Preza, Puka, Elbasan i German kraj sela Burelja kod Tirane, Porto Romano u Albaniji, Ustika, Ponca, Kijeza Nuova kod Padove²⁵ i Renići u Italiji i logori kod Beča (Austrija).

Dok su u koncentracionim logorima Preza i Puka u odgovarajućim periodima bili isključivo stanovnici Kosova, u logoru Porto Romano, pored njih, bili su Crnogorci iz Crne Gore, Makedonci iz zapadne Makedonije i izvestan broj Albanaca antifašista. U logoru Kijeza Nuova kod Padove nalazili su se internirci iz svih krajeva Jugoslavije, a u logorima Ustika, Ponca i Renići bili su internirani i antifašisti iz raznih zemalja Evrope (Italija, Albanija, Grčka) pa čak i iz Afrike.

²⁰ Naredbom Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Kosova 25. juna 1944. rasformiran je Kosmetški udarni partizanski bataljon i podeljen u dvije čete, od kojih je jedna dobila zadatak da ide u Ibarsku dolinu i dobila naziv Ibarsko-moravski Narodnooslobodilački partizanski odred, a druga upućena u Djakovičku Malesiju.

²¹ Detaljnije o aktivnosti pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u logorima u Albaniji i Italiji videti u članku *Učešće stanovnika Kosova u narodnooslobodilačkom pokretu u koncentracionim logorima Albanije i Italije* Mihaila Stanišića i Dr Branka Đukića — Kosovo br. 2 — 1973.

²² Autor ovog rada priprema studije *Aktivnost jedinica narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u zatvorima i logorima* i *Aktivnost pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova u zatvorima i logorima*.

²³ U logoru u Prištini nalazila se izvjesno vrijeme i grupa pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta iz Albanije.

²⁴ U logoru u Trepči, koji je postojao od avgusta 1942. do septembra 1944. dovođeni su uglavnom internirci iz logora Sajmište kod Zemuna, a bilo ih je iz svih krajeva Jugoslavije.

²⁵ Posle kapitulacije Italije internirci iz ovog logora sa Kosova odvedeni su u logor Sajmište kod Beograda, odakle su posle mjesec dana pušteni i većina se odmah uključila u aktivnost narodnooslobodilačkog pokreta.

U pojedinim koncentracionim logorima u Italiji (Ustica i Ponca) organizacije narodnooslobodilačkog pokreta i partijske organizacije održavale su stalne kontakte sa organizacijama Komunističke partije, a u drugim logorima (n. pr. Kijeza Nuova i Reniçi) i sa narodnooslobodilačkim pokretom u Jugoslaviji preko organizacija Osvobodilne fronte u Sloveniji.

U logorima Porto Romano, »German« kod Burelja (Albanija) i Elbasan preko albanskih antifašista održavani su kontakti sa narodnooslobodilačkim pokretom u Albaniji.

Na taj način u svim ovim zatvorima i logorima, u prvom redu na političkom planu, dolazilo je do izražaja ostvarenje politike bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti.

Dok su u toku 1941. i 1942. godine osnovni oblici aktivnosti organizacija narodnooslobodilačkog pokreta u zatvorima i logorima, u kojima su se nalazili antifašisti sa Kosova, bili život u kolektivima radi životnog opstanka, kulturno-prosvjetni rad, proslave nacionalnih i revolucionarnih praznika i političko-propagandni rad, naročito popularisanje narodnooslobodilačke borbe, u skladu sa opštim razvojem situacije u toku 1943. godine. Glavna briga bila je posvećena i vojno-političkom organizovanju i obučavanju pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta za oružanu borbu protiv okupatora i njegovih pomagača.

U tom periodu u većini zatvora i logora u kojima su se nalazili antifašisti sa Kosova zatvorenici i internirci bili su organizovani u vojne jedinice narodnooslobodilačkog pokreta,²⁶ koje su, kad se za to stvore povoljni uslovi sa jedinicama pokreta otpora drugih zemalja u tim zatvorima trebalo da stupe u borbu protiv okupatora i njegovih pomagača. Te jedinice su ujedno služile kao baza za formiranje oružanih partizanskih jedinica, koje su s oružjem u ruci ostvarivale politiku bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti. Tako je od pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova, bivših interniraca i političkih zatvorenika u logoru »German«, kraj sela Burelj, kod Tirane i od bjegunaca iz italijanskih jedinica, 16. septembra 1943. godine u selu Izvoru kod Kičeva, formiran Prvi kosovsko-metohijski bataljon »Ramiz Sadiku«. Od pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta s Kosova i iz Makedonije, koji su bili internirani u logoru »German«, Porto Romano kod Drača u Albaniji ili u zatvoru u Tirani 20. septembra 1943. godine je na planini Dajti kod Tirane, formiran Drugi kosovsko-metohijski bataljon »Boris Vukmirović«.

Od antifašista sa Kosova koji su uoči kapitulacije Italije bili prebačeni iz logora na ostrvu Ponca²⁷ u logor Reniçi, koji se nalazio u istoime-nom selu kod Areca (Severna Italija) formiran je partizanski bataljon »Staljingrad«, koji je do avgusta 1944. godine djelovao u sastavu italijanskih partizanskih jedinica, kad je njegovo ljudstvo prebačeno u Jugoslaviju, te popunilo jedinice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda na Kosovu.

²⁶ O vojnom organizovanju antifašista Kosova u zatvorima i logorima ima malo dostupnih dokumenata i podataka što otežava rad u ovom pogledu i on se uglavnom zasniva na sjećanjima preživjelih zatvorenika i interniraca.

²⁷ U većini vojnoistorijskih i drugih publikacija neprecizno se navodi da je bataljon »Staljingrad« formiran od antifašista sa Kosova, koji su bili u logoru Ponca, iako je on faktički sastavljen od jednog broja antifašista sa Ponca, koji su dovedeni u logor Reniçi i uspjeli iz njega da pobjegnu.

Učestvujući zajedno sa italijanskim partizanima u borbi protiv nemačkih okupatora i njegovih pomagača borci ovog bataljona s oružjem u ruci su ostvarivali međunarodnu solidarnost.

Antifašisti sa Kosova, koji su dovedeni iz logora Kijeza Nuova kod Padova u logor Sajmište i bili organizovani u vojne jedinice poslije izlaska iz logora priključili su se partizanskim jedinicama u jugoistočnoj Srbiji jednim dijelom, a drugi dio učestvuje u ilegalnom radu u Beogradu i drugim gradovima u Srbiji, boreći se i na taj način za bratstvo i jedinstvo među našim narodima.

Tako je angažovanje pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta sa Kosova na ostvarivanju politike bratstva i jedinstva ispoljavano na jedan način u zatvorima i logorima izražavamo na drugi način u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača, pri čemu je u osnovi suština ostala ista.

Boreći se za slobodu Kosova, drugih krajeva naše zemlje i Jugoslavije u cjelini kao i drugih zemalja poginulo je preko 6.000 ljudi iz ove pokrajine, što je predstavljalo poseban doprinos ostvarivanju politike bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti. Za izvanredne zasluge u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača za narodnog heroja proglašen je trideset i jedan revolucionar i borac sa Kosova — Albanci, Srbi i Crnogorci. Njihov doprinos borbi za ostvarenje bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti je neprocjenjiv.

Zahvaljujući svemu tome u Socijalističkoj pokrajini Kosovo bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti, koji ga nastanjuju sve više dolazi do izražaja u sklopu naše zajednice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i međunarodna solidarnost. Među tekovinama narodnooslobodilačke borbe, najznačajnije su bratstvo i jedinstvo, međunarodna solidarnost, socijalistički razvitak Kosova i čitave naše zajednice — Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije koja ima sve svetlije perspektive.

Na značaj čuvanja bratstva i jedinstva naroda i narodnosti na Kosovu posebno je ukazao drug Tito i prilikom svoje posjete ovoj pokrajini oktobra ove godine rekavši »Htio bih i ovom prilikom da istaknem značaj bratstva i jedinstva. Jer u tome je uvijek bila naša glavna snaga. Tako je bilo u ratu, tako je bilo i u cjelokupnom poslijeratnom periodu. Tako je i danas. Samo u slozi mogu da se savlađuju i najveće teškoće. Zato ja apeliram na vas, kao i na sve naše narode i narodnosti, da čuvate bratstvo i jedinstvo. Mi to moramo stalno ponavljati. Svima mora postati jasno da svaki, sam za sebe ne bi bio ništa, a da jedinstveni i udruženi možemo sve da postignemo. Jugoslavija je višenacionalna zemlja. Bila je veoma nerazvijena, a uz to u ratu potpuno opustošena. Svojim herojstvom u borbi protiv fašizma i starog sistema, stekla je ogroman ugled u svijetu. Ali, taj ugled bi bio već odavno zaboravljen da Jugoslavija nije poslije rata sopstvenim snagama izgradila sve što danas ima.

Od pobjede naše revolucije bratstvo i jedinstvo kod nas nije bilo parola, već stvarnost.«²⁶

²⁶ Govor predsednika Tita na sednici Predsedništva SAP Kosovo i PK SKS Kosova — »Komunist« 19. septembar 1979.

Branko Đukić

**LES UNITÉS DU MOUVEMENT DE LIBÉRATION NATIONALE
DE KOSOVA EN TANT QUE FACTEURS DE FRATERNITÉ, D'UNITÉ
ET DE SOLIDARITÉ INTERNATIONALE**

R é s u m é

Les questions touchant à la fraternité, à l'unité et à la solidarité internationale ont été abordées jusqu'ici principalement sous l'angle politique par les sciences socio-politiques et les autres disciplines scientifiques. Un tel procédé a son importance, et ne saurait être sousestimé.

En fait, très peu d'études ont abordé ces questions sous leur aspect historique, aspect très important, notamment en ce qui concerne la guerre de libération des nations et des nationalités de la Yougoslavie, et le rôle joué en ce sens par les unités du Mouvement de libération nationale en général et particulièrement en Kossovt.